

Det grundtvigske på Fyn

Møller, Jes Fabricius

Published in:
Fyens Stiftsbog

Publication date:
2004

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Møller, J. F. (2004). Det grundtvigske på Fyn. *Fyens Stiftsbog*, 47-55.

Det grundtvigske på Fyn

Af Jes Fabricius Møller

Er Fyn et særlig grundtvigsk sted? Både ja og nej. Der er gode historiske grunde til at udpege Fyn som et midtpunkt i den grundtvigske bevægelse. På den anden side er der så meget mytologi involveret, at pointen let overdrives. Mytologien begynder med de mange forestillinger om »det særligt fynske«.

»Sjælland har hovedstaden, Jylland er hovedlandet, og midt Danmark ligger Fyn, som hjertet i det danske folkelegeme. Og hjertet er varmt«. Sådan skrev præsten Paul Nedergaard til indledning i bind tre af Dansk Præste- og Sognehistorie 1849-1949, som handler om Fyens Stift. Dermed lagde Nedergaard sig i forlængelse af en lang tradition for at forherlige Fyns særlige kvaliteter og åndelige frodighed.

Ikke overraskende har fynboerne velvilligt taget denne karakteristik til sig. Fyn er venlighedens og måske især kvindelighedens land, hvor man taler et klingende og blidt sprog. Man møder den stadig i turistbrochurernes lovprisning af det milde, smilende og kønne fynske landskab, hvor et varmt hjerte banker bag bakkedragenes yndige barm. Det kan meget let blive for meget, sikkert også for fynboer.

Den sjællandske højskolelærer Olaf Skov var en af dem, der lod sig betage af bakkerne. Han har i et tilbageblik fortalt, hvordan det gik til, at han turde binde an med at forpagte højskolen i Køng i 1922: »Jeg sad i Assenstoget og nød udsigten mod øst over mod Verninge og Nr. Broby, og da jeg gik fra Glamsbjerg ned til skolen, frydede jeg mig over udsynet til Strandby og Jordløse banker. Opfyldt som jeg var af mine rejseindtryk, undervurderede jeg ikke skolens bygninger, hvad jeg senere har måttet erkende«. Skov sluttede med andre ord en pagt med den omgivende natur og så stort på skolens økonomi. Han gør faktisk sig selv dummere end han var, for han kendte udmærket skolens elendige forfatning, hvilket fremgår af korrespondancen med skolens bestyrelse. Når han alligevel skriver, som han gør, er det fordi han

skal bruge landskabet til at skabe en fortælling om højskolen som en hjertesag. Han bilder sin læser ind, at han overtog højskolen på grund af en forelskelse i egnen og ikke som et resultat af mere prosaiske forhandlinger om afskrivninger, forpagtningsafgifter og elevtal.

Skovs brug af landskabet er også ideologisk betinget, og egnen omkring Køng tjente hans formål fortrinligt. Han tilhørte den strømning i mellemkrigstiden, der dyrkede sammenhængen mellem den oprindelige folkelighed, hjemstavnen og landskabet. Denne ideologi havde meget let ved at knytte an til Grundtvigs forestillinger om folkeånd og oprindelighed. Den blev dyrket politisk af blandt andre Arne Sørensen og Dansk Samling og litterært af en forfatter som Morten Korch. I den samme ånd er en stor del af lokalmuseerne i Danmark blevet til, inklusiv den så vældigt idylliske hjemstavns gård i Gummerup. Da den blev museum i 1930 skyndte man sig at fjerne alle spor af moderne landbrugsdrift for at føre den tilbage til en tilstand, som man fandt mere oprindelig. Det samme princip ligger bag Den fynske Landsby. Den rationalisering og mekanisering, der var grundlaget for andelsbevægelsens bonde, hører ikke hjemme i forestillingen om det oprindelige og ufordærvede liv på landet.

I samme tradition finder man beskrivelser af Fyn som grundtvigsk kerne- og hjerteland. Denne tradition kan med lidt god vilje finde sine rødder hos sjællænderen Grundtvig selv. Hans mening om temperamenternes topografiske fordeling i Danmark var, at jyderne er Danmarks forstandsfolk, sjællænderne hjertefolket mens fynboerne er fantasifolket. Kresten Kold mente tilsvarende, at »Fynboen er åndens banebrydere i Danmark«. Og så var der vist ikke smigret for lidt.

Kresten Kold havde nu ret for så vidt gælder den åndelige vækkelse, der tidligt greb Fyn i almindelighed og Hindsholm i særdeleshed. Vækkelsesbevægelserne var en opgivelse af rationalismens tænkte teologi til fordel for den følte kristendom. Det var ikke nok at vide noget for at være kristen. Kristendommen skulle være andet end hukommelsesfylde og terperi.

Gudsforholdet var med andre ord formidlet af følelserne snarere end af bevidstheden, og eftersom hjertet var følelsens organ, måtte da hjertelandets beboere være særligt disponeret for den slags omvendelse.

Grundtvigianerne udsprang af vækkelsen, men skilte sig ud, fordi de lagde større vægt på dåbens betydning end de øvrige vakte. Som en af de vakte grundtvigianere, Kristen Hansen i Vejstrup, sagde til en ven, der havde spurgt om forskellen mellem de vakte i almindelighed og de grundtvigske af slagsen: »Jeg har været uvis om, hvornaar jeg blev et Guds Barn, og du ved jo, der læres iblandt os, at det er sket ved vor Omvendelse; men det har jeg aldrig rigtig kunnet blive fortrolig med. Men nu er jeg vis paa, at Daaben er Døren og Indgangen til Guds Rige, og at det er det, det gælder om for os, at vi lever i vor Daabspagt; saa er vi Guds Børn«.

At forholdet til Vorherre var en følt og ikke tænkt tilstand, havde alle de vakte tilfælles. Grundtvigianerne havde blot ikke samme konstante krav hængende over hovedet om i troen dagligt at forny pagten. De havde jo altid dåbsattesten at falde tilbage på som permanent opholdstilladelse i Guds rige.

De grundtvigskes mulighed for at slutte sig sammen i frie menigheder har som bekendt sit udspring på Fyn. Da præsten Vilhelm Birkedal i Ryslinge i sommeren 1864 i sin kirkebøn indføjede ønsket, »Gud give Kongen et dansk Hjærte, om det er muligt«, førte det til hans afskedigelse. Afgørende i denne sammenhæng har nok været, at Birkedal som rigsdagsmand havde ytret sig stærkt kritisk om regeringens politik, så majestætsfornærmelsen har nok snarere været en kærkommen anledning for ministeren end en egentlig årsag. Hvorom alting er, førte affæren til vedtagelsen af valgmenighedsloven af 1868. I den nybyggede Nazarethkirke i Ryslinge kunne Birkedal derfor fortsat samle sin store menighed om sig inden for folkekirkens rammer. I 1920'erne hed præsten Skat Rørdam, og han gjorde sig bemærket med synspunkter, der var uforenelige med hans stilling i folkekirken. (Parallellen til Grosbøll-sagen er så oplagt, at den burde tages op.) En del af valgmenigheden fulgte ham

og dannede en frimenighed, som også har til huse i Nazarethkirken.

De frie menigheder var næsten udelukkende et grundtvigsk foretagende. Her kunne de grundtvigske meningsfæller slutte sig sammen om deres særlige syn på menighedens betydning i pagt med Grundtvigs kirkelige anskuelse. Mens pavekirken betragter kirken og dens embedsmænd som kristendommens rygrad, og Luther så skriften som troslivets fundament, pegede Grundtvig som bekendt på menigheden som kristenhedens centrum. Den var indstiftet af Jesus selv i kraft af det levende ord, trosbekendelsen, fadervor og nadverindstiftelsen. Disse ord er ifølge Grundtvig overleveret fra mund til mund gennem historien og ikke i kraft af skriften. Det indebærer også, at myndigheden i kirken udgår fra menigheden. Det følger ikke uvæsentligt til menighedens selvbevidsthed. Derfor har de frie grundtvigske menigheder også ofte udsat sig for den kritik, at de er lukkede om sig selv og eksklusive. De er for selvfedede, som man siger.

De missionske forblev til forskel fra mange grundtvigske inden for folkekirkens rammer. Det var en kurs, der blev udstukket og fastholdt ikke mindst efter Vilhelm Becks overtagelse af ledelsen, da Indre Mission blev en præstestyret organisation. Tendensen i dag er sådan set modsat. De grundtvigske er ved at overtage folkekirken, medens de missionske har stadig vanskeligere ved at finde sig til rette i disse rammer.

Det er en almindelig antagelse, at der ikke blot er teologiske men også sociale forskelle på grundtvigianisme og Indre Mission. Grundtvigianismen med dens glæde ved det dennesidige var de velstillede gårdmænds religion, mens Indre Missions askese passede godt til husmænd, fiskere og andre medlemmer af de agrare småproletariat.

Forestillingen om det sociales betydning for det konfessionelle er blevet kolporteret af P. G. Lindhardt i hans bog om *Vækkelse og kirkelige retninger* fra 1951. Lindhardts arbejde er i mange måder temmelig sjusket. Det viser sig da også, at hver gang historikere har

beskæftiget sig med emnet, kan de på ingen måde bekræfte Lindhardts tese. En undersøgelse af missionske søndagshvilende mejerier viser, at de missionske mælkeproducenter var lige så velhavende som de grundtvigske. Noget tyder på, at det ikke var socialklassen men lokale faktorer, der afgjorde, om man meldte sig på det ene eller det andet hold. Af samme årsag kan man heller ikke bruge Fyns relative velstand som argument for, at grundtvigianismen har slået rod netop her. Rent bortset fra det skal man jo ikke lade sig narre af den fede muld til at tro, at alle fynboer har været lige velstående, og tilsvarende heller ikke slutte, at der ikke har eksisteret velstand i Vestjylland, bare fordi jorden er karrig og der er lidt længere mellem gårdene.

Som åndelig bevægelse lader Grundtvigianismen sig kun vanskeligt sætte på tal. Faktisk er det kendetegnende for grundtvigianere, at de ikke bryder sig om statistik overhovedet ud fra det i øvrigt udmærkede argument, at man ikke uden videre kan oversætte noget kvalitativt til kvantitet. Men når der nu foreligger nogle tal, vover jeg alligevel forsøget.

Den til indledning citerede Paul Nedergaard udgav fra 1923 til 1965 ca. hvert fjerde år *Kirkelig Haandbog*, hvori han opregner en imponerende mængde statistik. Blandt andet har han hos landets sognepræster indhentet tallene for retningspræget i landets menighedsråd. Det er så vidt vides de eneste data, der står til rådighed, når man skal vurdere retningsprægenes udvikling i det 20. århundrede. Der foreligger ingen officiel statistik som der fx gør for kommunal og folketingsvalg. Nedergaard er den første til at gøre opmærksom på tallenes usikkerhed. Den til trods kan man sige noget meget interessant om forskellen og lighederne mellem stifterne. Det kommer fx bag på de fleste, at landets suverænt mest missionske stift er København, hvor grundtvigianerne aldrig rigtig har fået et ben til jorden. København er imidlertid undtagelsen, der bekræfter den regel, at de kirkelige retninger ofte opvejer hinanden i et nærmest dialektisk forhold. I de traditionelt missionske stifter Aalborg og Viborg står de grundtvigske ikke nær så svagt som i København, og i det mest grundtvigske af alle

stifter, Ribe, er der virkelig mange missionske. På Lolland-Falster har de kirkelige retninger aldrig haft mere end en fjerdedel af pladserne i menighedsrådene tilsammen. Det er også det eneste stift, hvor socialdemokraterne som gruppe er meget større end de to andre. På landsplan og i de fleste stifter enkeltvis gælder det dog, at den største gruppe er listerne uden parti- eller retningspræg. Fire ud af fem menighedsråd sammensættes ved aftalevalg, så overordnet kan man sige, at menighedsrådsarbejdet finder sted uden de store sværds slag og behov for partiprogrammer. Derfor må man også regne med, at retningsprægene ikke spiller nogen afgørende rolle i det daglige arbejde.

Udviklingen i retningspræget i menighedsrådene for hele landet ser sådan ud i nøgletal:

DK i %	1922	1945	1965
Grundtv.	27	21	15
IM	23	26	21
Soc.	4	11	12
u.p.	46	42	52

Tallene viser, hvad man måtte forvente, nemlig at de kirkelige retningspræg taber i styrke til fordel for socialdemokraterne og listerne uden retningspræg. Tallene for 1922 snyder lidt, fordi der mangler nogle af oplysningerne fra især Københavns Stift, hvilket sandsynligvis betyder, at Indre Mission i virkeligheden har været lidt bedre repræsenteret. Det er dog tydeligt, at tilbagegangen er størst for de grundtvigske lister, mens Indre Missions nedgang ikke er nær så markant.

Til sammenligning ser statistikken for Fyn således ud:

Fyn i %	1922	1945	1965
Grundtv.	30	23	10
IM	15	13	8
Soc.	4	11	13
u.p.	51	53	69

Bortset fra Roskilde er Fyn det stift, der ligner landsgennemsnittet mest, både hvad angår fordeling og udviklingstendens. Det, der gør Fyn til noget særligt, er ikke tilstedeværelsen af overvældende mange grundtvigske lister i menighedsrådene. Det handler snarere om fraværet af missionske lister. Derfor snyder tallene antagelig også lidt. Når der ikke er nogen missionsk repræsentation i sognet, har de grundtvigske ikke haft anledning til at markere deres særpræg. Det har givet sig selv, at man var grundtvigsk og derfor har der ikke været nogen grund til at flage med det.

Fri- og valgmenighederne har naturligvis opsuget deres del af de grundtvigske, som derfor ikke indgår i statistikken. På den anden side er der ikke flere frie grundtvigske menigheder på Fyn end der er på Sjælland eller i Midtjylland. Vanskeligheden ved at konkludere noget væsentligt ud fra antallet af frie grundtvigske menigheder illustreres af det forhold, at der er to væsentlige årsager til at de dannes: enten fordi egnen er stærkt grundtvigsk præget eller fordi den er missionsk. Tilsvarende kan man intet slutte af fraværet af en valgmenighed. Lolland-Falsters Stift har i dag ingen valgmenighedskirke, og det skyldes vel, at der ikke er nogen grundtvigianere. Der er også kun få valgmenigheder i Sønderjylland. Det skyldes formentlig, at de grundtvigske får deres kirkelige behov udmærket dækket inden for folkekirkens rammer. I Nørrejylland, hvor de missionske dominerer i mange sogne, har de grundtvigske omvendt haft et behov for at danne selvstændige menigheder. Nordvestsjælland er til gengæld sikkert grundtvigsk land og har derfor også valgmenigheder.

Det gør ikke tingene mindre komplicerede, at bispevalgene fortæller en helt tredje historie. Siden 1922 er de danske biskoper blevet valgt af menighedsrådsmedlemmerne i de respektive stifter. Fordelingen af grundtvigske og missionske biskoper afspejler på ingen måde menighedsrådenes sammensætning. Antallet af missionske biskoper toppede i 1930'erne med 7 ud af i alt 9 biskopper og er dalet siden, så det i dag kun er en eller to af de ti biskopper, der er missionske. Omvendt er det gået med de grundtvigske, der gennem årene er blevet flere og flere, så der i dag er seks eller

Havde Kold måske ret i, at fynboen var åndens banebryder, så har det unægtelig jævnet sig ud siden. Situationen på Fyn afspejler udviklingen på lands-

Grundtvigske fri- og valgmenigheder i Danmark.

plan, hvor stadig færre erklærede grundtvigianere i menighedsrådene vælger stadig flere grundtvigske biser. Spørgsmålet har jeg behandlet mere udførligt i Vartovbogen 2004, men sammenfattende kan man sige, at grundtvigianismen som begreb og bevægelse er udvandet. Fra at betegne en kirkelig retning med et bestemt syn på dåben og nadverens betydning for frelsen og menighedslivet, er grundtvigianismen – eller »det grundtvigske« som de fleste ynder at sige – udvandet til at være en betegnelse for almindeligt frisind, åbenhed og udogmatisk tilgang til de kirkelige spørgsmål. Fra at være en skarpt defineret bevægelse på fløjen er de grundtvigske rykket ind og blevet mainstream. Den historiske udvikling går fra 1861, da Grundtvig blev titulær biskop, til nu knap 150 år senere, da flertallet af biskopperne er titulære grundtvigianere.

Det er ikke *nødvendigt* nogen uheldig udvikling set fra et grundtvigsk synspunkt. I det grundtvigske kan man godt sidde med den fornemmelse, at Grundtvig er som en af disse salte sild, der simpelthen ikke lader sig fordøje uden at blive udvandet først.